

zaj, zato ker gredo naprej, z velikim veseljem in navdušenjem, ker življenje teče dalje in ker vse več možnosti za razvoj malih junakov in uporabo njihove pameti daje upanje za jutri. In tudi v teh pripovedih gresta zaupljiva naivnost mlajših in izkušena dobronamernost starejših z roko v roki skupaj in naprej.

Zaključek

Pred leti, ko sem na Očesu besede prvič preizkušal potrpežljivost zbrane publike, sem sredi splošnega krohota med drugim zatrdil: da je po mojem mnenju za uspeh v življenju treba delati, da je treba biti dober, pošten in strpen, spoštljiv do soljudi in narave, da lepo vedenje ni odveč in da razumno spodoben jezik ne škodi.

Danes, sedem let kasneje, in čez sedem let vse prav pride, še vedno trdim isto. Moji junaki se s svojimi literarnimi življenji zavzemajo prav za to. Seveda se je naše življenje medtem precej spremenilo. Ni nujno, da te vrednote še veljajo. In če ne, potem so moji junaki pač antijunaki, ki se borijo za prej navedene stvari. Ampak, čvrsto verjamem, da se bodo nekega jutra znova zbudili kot junaki. V končnem rezultatu mi je vseeno; naj so junaki ali antijunaki, bistveno je, da napenjajo možgane in mišice za tisto, kar se zdi prav njihovemu očetu. Literatura je edino področje, kjer ima oče zmeraj prav. Naj živi literatura!

Peter Svetina

OSTRŽKI IN PIKE NOGAVIČKE ali KDO VZGAJA MLADINSKE LITERARNE JUNAKE?¹

1 Da imamo ljudje vsak svoje starše, vzgojitelje in učitelje, dobro vemo, saj najbrž pri marsikom kdaj pa kdaj beseda nanese na take in drugačne, posnemanja vredne in malo manj posrečene vzgojne prijeme, ki smo jih bili deležni. Manj pa nam je mogoče v zavesti, da imajo tudi literarni junaki svoje starše, vzgojitelje in učitelje. Pred leti sva se o tem pogovarjala s Francem Kozoletom, profesorjem kitare na ljubljanski viški glasbeni šoli. Tista ura, preživeta v prijazni sobi z razgledom na breze, je botrovala nastanku tega prispevka.

V njem obravnavam *Ostržka*, ki ga je leta 1883 objavil Carlo Collodi, in *Piko Nogavičko*, ki jo je leta 1945 objavila Astrid Lindgren. Izkazuje se namreč, da lahko vzgojo obeh literarnih junakov prepoznamo kot dva različna principa vzgoje, ki sta v mladinski literaturi prisotna do danes. Z izborom sem morda naredil krivico kakšnemu literarnemu junaku in njegovemu očetu ali mami, ki je enega od obeh tipov vpeljal v svoja dela pred nastankom *Ostržka* in *Pike Nogavičke*, vendar se mi je kljub temu zdelo primerno oba tipa predstaviti prav na omenjenih literarnih junakih, ker sta imela in še imata nedvomno velikanski vpliv na avtorje, ki pišejo mladinsko literaturo.

¹ Referat je bil v hrvaščini pod naslovom *Pinokiji i Pipi Duge Čarape: tko odgaja literarne junake iz književnosti za mladež* že objavljen v zborniku predavanj *Književnost i odgoj* (Ur. Ranka Javor. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2004, str. 19–25).

2 Ostržek je lutka, ki oživi pod rokami mojstra Pepeta in nato zbeži od doma. S svojo zaletavostjo, naivnostjo in svojeglavostjo brede v manjše in večje težave: za zlatnike, ki jih je dobil od lutkarja, ga osleparita Brljav in Zvitorepka, primejo ga orožniki in ga zaprejo, dvakrat je skoraj po njem, v Deželi igrač postane osliček itn. Gluh je za vse nasvete odraslih: namesto da bi hodil v šolo in delal, se raje zabava, namesto da bi pomagal, raje viha nos:

»Pridni otroci ubogajo, ti pa ... «

»Ne ubogam nikdar.«

»Pridni otroci ljubijo učenje in delo, ti pa ... «

»Lenarim in se kar naprej potepam.«

»Pridni otroci vselej govorijo resnico ... «

»Jaz pa sem lažnivi kljukec.«

»Pridni otroci radi hodijo v šolo ... «

»Mene pa grabijo krči, če le pomislim na šolo.« (str. 111)

A kljub temu da je Ostržek jezikav in vihrav, je po srcu dober. Znova in znova obljubi sebi in vili Plavolaski, ki v zgodbi prevzame vlogo njegove matere, da se bo poboljšal, da bo poiskal očeta, od katerega je zbežal in se zdaj sam peha po svetu, da bi našel lesenega sinka. A Ostržka ta ali ona skušnjava premami in ga vedno znova odvrne od namere.

Ostržek je alegorija svetopisemskega izgubljenega sina, ki zapusti dom, se potika po svetu, zapravi podedovano premoženje, doživlja stisko in se skesan vrne k očetu. Na svetopisemsko zgodbo opozori bralca muren Modrec, ki nastopa v knjigi kot Ostržkova vest, že na začetku:

Gorje otrokom, ki se upro svojim staršem in svojevoljno zapustijo očetov dom! Nikdar se jim ne bo dobro godilo na zemlji, prej ali slej se bodo bridko kesali! (str. 18)

Tako kot mora svetopisemski izgubljeni sin jesti pomije s prašiči, tako se mora tudi Ostržek skupaj z golobom v golobnjaku prehranjevati z grašico:

Ostržek svoj živi dan ni maral grašice. Tako se mu je upirala, da se mu je ob njej kar želodec obračal. Ta večer pa se je je napokal kot še nikoli. (str. 101)

Po vseh mogočih peripetijah Ostržek na koncu najde očeta, sklene da se bo poboljšal in dano besedo tudi drži. Za nagrado se mu izpolni velika želja: iz lutke se spremeni v pravega dečka. Vila Plavolaska, ki mu je obljubila, da bo postal pravi deček, ko se bo poboljšal, obljubo izpolni:

»Dober deček si, Ostržek! Zaradi tvojega dobrega srca ti odpuščam vse tvoje dosedanje vraglije. Otroci, ki s tako ljubeznijo pomagajo staršem v stiski in bolezni, so vredni hvale in velike ljubezni, čeprav niso vselej vzor poslušnosti in lepega vedenja. Bodi odslej pameten, pa boš srečen.«

Sanje so se razblinile, Ostržek pa se je prebudil in na široko odprl oči. /.../

Nato je pogledal v zrcalo. V njem je zagledal nekoga drugega. Pred seboj ni videl več nekdanje lesene lutke, temveč podoba lepega, živahnega in bistroga modrookega dečka s kostanjevimi lasmi, vsega srečnega in židane volje. (str. 209, 211)

Skozi zgodbo se vse do konca izkazuje, da je neposlušnost značilna le za Ostržkovo odraščanje. Muren Modrec in vila Zlatolaska ves čas stojita ob njem in pazita, da se mu ne bi zgodilo kaj zares hudega. Vila Plavolaska se v zgodbi

vedno pojavi v tistih trenutkih, ko gre Ostržku krepko za nohte. Pomaga mu, vedno znova ga, najprej kot sestra nato kot mama, sprejema in mu vse odpušča.

Na koncu zgodbe Ostržek torej odraste – prerase lastno objestnost in začne služiti bližnjemu – najde očeta, ga reši iz trebuha morskega psa, in ko sta na varnem, skrbi zanj. Tudi murnu Modrecu se opraviči. Odpove se tudi obleki, ki si jo je hotel kupiti z lastnimi prihranki, da bi z njimi pomagal bolni Plavolaski!

Vsa ta Ostržkova dejanja nakazujejo spremembo v Ostržkovem odnosu do sebe in do bližnjega: Ostržek je dokončno postal pravi fant, odrasel je – na poti odraščanja se je iz lutke spremenil v dečka. Izgubljeni sin se je naposled vrnil k očetu.

3 Pika Nogavička je drugačna:

Nekoč je imela Pika očeta, ki ga je zelo zelo ljubila, in imela je seveda tudi mamo. To pa je bilo že zdavnaj, da se Pika ne spominja več. /.../ Pika verjame, da je njena mama sedaj nekje zgoraj in gleda na svojo deklenco skoz špranjo v oblakih. Pika večkrat pogleda navzgor, ji pomežikne in pravi:

»Nič se ne boj! Bom že sama opravila!« (str. 7)

Za očeta, ki je bil kapitan in ga je nekoč odplaknilo z ladje, pa je prepričana, da je postal zamorski kralj. A ker je ostala sama, mora torej sama skrbeti zase.

A Pikini zgodbi lahko sledimo zares šele od trenutka, ko se je naselila v vili Čira-Čara. Tako kot Ostržek je tudi Pika Nogavička drobna, pa še deklica povrh. A daleč od tega, da bi bila nebolgljena kot lesena lutka. Nezaslišano močna in pogumna je: z eno roko prestavi konja in pretepaške fante posede na veje kot okraske na novoletno jelko. Je tudi nezaslišano spretna: po napeti vrvi kot vrhovodka reši iz goreče hiše dva obupana otroka. In še darežljiva je in pozorna do otrok: kupuje jim sladkarije in jih obdaruje, medtem ko sama ne pričakuje ne zahvale ne darila.

V vili Čira-Čara živi z opico in s konjem. Življenje ima urejeno po svoje in vse postori sama: jajca cvre tako, da jih meče pod strop, tla riba s krtačami na nogah itn. Na čajanki, na katero jo je povabila Aničina in Tomaževa mama, se ne zna obnašati – njeno vedenje je ustrezno pravzaprav samo znotraj ograde, s katero je obdana njena vila Čira-Čara.

Ko jo Anica in Tomaž vprašata, kdo ji pove, kdaj mora zvečer spat in podobne reči, Pika odgovori:

To storim sama. /.../ Najprej si rečem čisto prijazno, in če se ne ubogam, si še enkrat strogo ukažem, in če še vedno nočem nič slišati, potlej jih dobim. (str. 12)

Nekega dne Piko obišče oče, ki je zares postal zamorski kralj, a Pika ne odide z njim na otok Taka - Tuka. Z Anico in Tomažem na očetovem eksotičnem otoku sicer preživi počitnice, vendar ne ostane. Pika očeta torej ima, a ga ne potrebuje.

Pravzaprav se od trenutka, ko se je naselila v vilo Čira-Čara, do zadnjega poglavja Pika nič ne spremeni. Pika tudi ne hodi v šolo, enkrat, ko se je odpravila tja z Anico in Tomažem, je doživela pri pouku manjši polom – izkazalo se je, da ji niti šola ne more zlesti pod kožo:

»Veš, kaj mislim,« pravi Pika, »veš kaj, učiteljica, to je strašno odlično, da sem bila tu in da sem videla, kako je pri tebi. Toda ne verjamem, da se bom še naprej kaj prida mučila in hodila v šolo. /.../ Upam, učiteljica, da zaradi tega nisi žalostna.«

Učiteljica ji odgovori, da je zelo žalostna predvsem zato, ker se Pika ni dostojno obnašala in da nobena deklica, ki se obnaša tako kot Pika, ne sme hoditi v šolo, pa če bi še tako rada hodila.

»Ali sem se slabo obnašala?« vpraša vsa začudena. »Že mogoče, ampak tega sama nisem vedela,« nadaljuje in je docela potrta. /.../ »Moraš me razumeti, gospodična. Od kod naj vem, kako naj se obnašam v šoli /.../, ko imam mater nad oblaki, očeta zamorskega kralja in sem svoj živi dan jadrjala po morju?«

Učiteljica ji je odgovorila, da razume in da ni več huda nanjo in da bo morda Pika spet lahko prišla v šolo, ko bo nekoliko starejša. (str. 38).

Toda Pika nikdar ne začne hoditi v šolo. Ostaja taka, kakršna se je v vilo Čira-Čara priselila. Sama na koncu pravi, da sploh noče postati velika:

»Ne, to je nekaj, česar si nočemo privoščiti,« je rekla Pika. »Veliki ljudje nimajo nikoli nič prijetnega. Imajo cel kup dolgočasnega dela in smešne obleke in kurje oči in kumunalne davke.«

»Komunalne davke se pravi,« je rekla Anica.

»V vsakem primeru je to ista neumnost,« je rekla Pika. »In potem so polni praznoverja in prismojenosti. Mislijo, da se bo zgodila nesreča, če vtaknejo pri jedi nož v usta, in polno takih neumnih stvari.« (str. 289)

Ob koncu vidimo, da Pika Nogavička je, kakršna je, in sama sebi taka zadošča, vzgaja se, kolikor sploh se, sama. Ali je po meri okolici, o tem se ne sprašuje. Pa se ji tudi ni treba, ker je močna, bogata in kar je še takih reči, ki pri odraslih nekaj štejejo. V nasprotju z Ostržkom torej ne odrašča, ne išče očeta in se k njemu ne vrne – ona sama stopi na njegovo mesto. Pravzaprav je odrasla, ne sicer na tak način, kot so odrasli odrasli, ampak kljub temu je v stanovitnosti svojega obnašanja in pozornosti do drugih otrok odrasla, je odrasel otrok.

4 V vsakem času otroci potrebujejo svojemu času ustrezne literarne junake. Poistovetiti se morajo z njimi oziroma vsaj prepoznati v njih nekaj sebe. Če literarni junak premaga strah, s katerim se sooča mali bralec sam, je opravil svojo nalogo.

Kakor je bilo ob koncu 19. stoletja, ko je nastal *Ostržek*, najbrž potrebno povedati, da otroci niso že kar takoj pomanjšani odrasli, ampak da so otroci otroci, ki lahko postanejo odrasli šele skozi dobo odraščanja, tako je bilo po 2. svetovni vojni, ko je nastala *Pika Nogavička*, najbrž prepotrebno povedati, da se lahko otrok, ki je ostal sam, brez staršev, opre sam nase, in da bo kljub temu lahko živel. Obe knjigi sta izrekli in opisali to, kar so otroci takrat potrebovali: Ostržek je opomnil odrasle, da so otroci vendarle samo otroci, in otrokom povedal, da naj to kar bodo, v Piki Nogavički pa so otroci prepoznali junakinjo, ki lahko živi tudi s prisilno samostojnostjo in se celo zabava.

Ta dva principa se pri vzgoji mladinskih literarnih junakov menjavata (ne prvi ne drugi nista vzeta zgolj iz avtorjeve domišljije!): Ostržek potrebuje starše (v vlogi staršev se lahko pojavijo tudi kaki bližnji ali daljni sorodniki, vzgojitelji, učiteljice, celo živali), v neprestani dinamiki odnosa s starši odrašča in odraste; Pika Nogavička pa staršev ne potrebuje, nekoč jih je sicer imela, a zdaj jih ne potrebuje več: sama stopi na njihovo mesto, odraščanje ji ni več potrebno. Ta dva principa, lahko bi rekli Ostržkov in Pikin, se v mladinski literaturi kar naprej ponavljata.

V zadnjem času vidimo Ostržka v delih, kot sta *Dnevnik Bridget Jones* Helen Fieldingove in *Vse o fantu* Nicka Hornbyja, kako odraščata vse kasneje; Piko Nogavičko pa v delih, kot je serija o *Harryju Potterju*, kako nagovarja sodobne sirote, ki so zgubili starše v karierah, solarijih, shujševalnih kurah in avtomobilih z ABS zavorami (samo da teh na žalost ne znajo uporabljati).

Vira

Carlo Collodi: *Ostržek*. Prev. in spr. bes. Albert Širok. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002 (Zbirka Moja knjižnica).

Astrid Lindgren: *Pika Nogavička*. Prev. Kristina Brenkova, spr. bes. Darka Tancer Kajnih. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996 (Zbirka Andersenovi nagrajenci).

Janja Vidmar

STRUKTURA JUNAKA V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI ali MOJI OTROČKI

Literatura je sila mukotrpna in duhamorna reč, kadar je potrebno intuitivne vzgibe, notranjo nujo in vse druge psihološke motive, ki nas ženejo početi tako nore reči, kot je pisanje knjig, še analizirati in premlevati, kakšna trupelca puščamo za seboj, glede na to, da naši junaki živijo s pomočjo bralcev.

Bojim se, da iz mojega prispevka ne bo niti približno razvidno, kakšna je struktura mojih junakov, ker ti pač niso matematične enačbe ali sistemi, ampak je po mojem mnenju z njihovo zgradbo podobno kot z našo: oblikujemo se šele skozi dejanja. Kako strukturiram svoje junake (in oni mene), je razvidno tudi iz živahnega delovanja društva »Pobuda za nestrpnost po meri človeka«. Glede na njihovo jezo počnem to očitno zelo spodobno in uspešno.

Osrednjim književnim osebam običajno rečemo kar junaki. Nekoč so bili to junaki v pravem pomeni besede, heroji, ki so svoje življenje žrtvovali za narodov blagor in ne obratno, zato pa so se pozneje, ko so se spričo okoliščin in zgodovine spridili pisatelji, spridili tudi junaki. Ti so danes nadpovprečni, mitični in v vseh ozirih izjemni le, kadar uspešno poskrbijo zase, kajti ravno to jim z ozirom na nekdanje heroje povzroča največje preglavice. Junake smo pisatelji dolžni okarakterizirati. Že sama oznaka človeka navdaja s strahospoštovanjem. Kaj vse počnemo svojim junakom, ne da bi vedeli! Včasih pletemo dogajanje okrog njih, včasih jih strukturiramo sproti, npr. z vsakim novim poglavjem., Kadar nismo zadovoljni z njihovim delovanjem, jih lahko tudi prestrukturiramo; za prestrukturiranje post festum, ki ga bodo od avtorjev vsak čas zahtevala raznorazna društva po meri ljudi in živali, pa preostane le še destrukcija.

Kot avtorico me je prazapprav globoko sram, da se strukture svojih junakov nisem nikoli lotevala analitično, ampak sem jo lepo prepuščala navdihu, ki je iz mene včasih drl, včasih kapljal, a vendar poskrbel, da je količina intuitivnega preraščala med drugim tudi v strukturirano.